

Moralisk rannsakan och historieforskning

Förintelsen och fransk-judisk historiografi, 1945–1950

JOHANNES HEUMAN *Uppsala universitet*

Uppsatsen belyser hur strävan efter rättvisa och erkännande formade den första historieskrivningen om Förintelsen i Frankrike. Med utgångspunkt i analysnivåerna intention, representation och reception visar studien att historieskrivningen tenderade att skapa normativa och moraliskt präglade förhållningssätt till det förflutna. Forskning av detta slag kan spela en viktig roll för grupper som drabbats av en orättvisa, men är mindre övertygande då det gäller att förklara orsaker och drivkrafter bakom historiska händelseförlopp.

Inledning

En viktig föregångare till de senaste årens olika former av sanningskommissioner är de institutioner som bildades runt om i Europa vid andra världskrigets slut för att utreda krigsåren. På nationell nivå skapades till exempel i Holland ett institut under ledning av historikern Louis de Jong 1945 och i Frankrike bildades redan 1944 två officiella grupper som sex år senare slogs samman till Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale. Senare skapades även liknande institutioner i Italien, Österrike, Belgien och Västtyskland. Dessa statliga initiativ hade till uppgift att samla dokument om ockupationen och motståndet, bistå rättsprocesser, skapa nationella historiografier över krigsåren och verka för att sprida kunskap om ämnet genom olika pedagogiska projekt.¹ Pa-

1. Henry Rousso, *La dernière catastrophe: L'histoire le présent le contemporain* (Paris 2012) s. 118–119; Pieter Lagrou, "Historiographie de guerre et historiographie du temps présent: Cadres

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Johannes Heuman, f. 1980, är fil. dr i historia, verksam vid Hugo Valentin-centrum i Uppsala och École Pratique des Hautes Études i Paris. Heuman är inriktad på fransk historia och för närvarande sysselsatt med ett forskningsprojekt om relationen mellan judar och muslimer i Frankrike under 1900-talet.

E-post: johannes.heuman@valentin.uu.se

rallellt med denna verksamhet bildades också judiska historiekommisioner och institutioner av olika slag runt om i Europa som utforskade händelser relaterade till Förintelsen. En del av personerna involverade i dessa initiativ publicerade skrifter på jiddisch och var helt fränkopplade nationella debatter i Europa, medan andra sökte synliggöra de judiska erfarenheterna för en större publik och bidra till rättsprocesser. Denna aktivism – de mest varaktiga grupperna fanns i Warszawa, London och Paris – var särskilt livaktig under 1940-talets andra hälft då dokument och vittnesmål samlades in som i sin tur lade grunden till arkiv, museisamlingar och studier över olika aspekter på folkmordet. Med kalla krigets början avstannade emellertid forskningen bland judiska grupper i Europa, delvis som en följd av att många av aktivisterna emigrerat till USA och Israel.²

Dessa statliga och judiska initiativ uppkom mer eller mindre utanför universitetsvärlden. Medan de förstnämnda i regel var direkt underställda efterkrigsregeringar, var de judiska institutionerna förankrade i intressen och behov sprungna ur drabbade församlingar runt om i Europa. I båda fallen var deltagarna i dessa initiativ i högre utsträckning involverade i utomvetenskapliga uppgörelser med det förflutna än forskare vid universiteten och de förra kom att lägga grund till arkivsamlingar, museum, forskning och andra pedagogiska initiativ för att sprida historisk kunskap. De judiska initiativens historieskrivning ger också en bild av vilka möjligheter och svårigheter det fanns för denna minoritetsgrupp att göra sig hörd i Västeuropa då demokratin återupprättades efter krigsårens antisemitiska förföljelser.

För den Paris-baserade gruppen Centre de documentation juive contemporaine (CDJC), vars historieskrivning denna uppsats behandlar, stod förföljelserna av judarna i Frankrike i centrum för verksamheten. Gruppen träffades ursprungligen i Grenoble 1943 men forskningen tog fart i Paris först efter befrielsen. De flesta av aktivisterna associerade till CDJC hade invandrat till Frankrike från Östeuropa under mellankrigstiden och kom att samla in dokument, publicera böcker och bistå rättsväsendet i frågor som angick judarna i Frankrike. Frankrike var

institutionnels en Europe occidentale, 1945–2000”, *Bulletin du Comité international d’histoire de la Deuxième Guerre mondiale* 30:1 (1999) s. 191–215.

2. Laura Jockusch, *Collect and Record! Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe* (New York 2012); David Cesarani & Eric J. Sundquist (red.), *After the Holocaust: Challenging the Myth of Silence* (Abingdon Oxon 2012).

ockuperat av Nazityskland 1940–1944 och under denna tid var judar förföljda av både ockupationsmyndigheterna och den inhemska Vichy-regimen som samarbetade med nazisterna. Omkring 76 000 judar deporterades till i huvudsak Auschwitz, ungefär en fjärdedel av den judiska befolkningen i Frankrike, och bara ett par tusen återvände. Efter kriget kom historieskrivning och andra former av minnesceremonier inom den judiska gemenskapen att bli viktiga i bearbetningen av detta trauma och i försoningen med majoritetsbefolkningen.³

I denna uppsats ligger fokus på vilken roll den första historiografin över Förintelsen i Frankrike spelat under 1940-talets andra hälft då det republikanska samhället återuppstod efter ockupationen. Kronologin är vald på grund av att forskningen om Förintelsen bland judiska grupper i Europa var särskilt livskraftig under denna period, samtidigt som nationerna i Europa befann sig i en försonings- och återuppbyggnadsfas efter de turbulenta krigsåren. En tendens i den tidigare forskningen har varit att behandla dessa judiska initiativ som isolerade företeelser,⁴ därför avser denna uppsats både att förstå vilken roll de första undersökningarna om Förintelsen spelade i Frankrike under denna tid och belysa vilka samhälleliga behov forskningen var förankrad i. Analysen utgår från en trestegsmodell, som först behandlar de bakomliggande drivkrafterna (intention), sedan hur Förintelsen gestaltades i historiografin (representation) och till sist vilket mottagande studierna fick (reception). Källmaterialet består av de 17 böcker som centret publicerade 1945–1950, samt den månatliga tidskriften *Le Monde juif*. Dessutom har interna protokoll, rapporter, korrespondens och artikelsamlingar från perioden använts för att analysera de bakomliggande intentionerna och vilket inflytande historiografin hade i Frankrike.

3. David Weinberg, *Recovering a Voice: West European Jewish Communities after the Holocaust* (Oxford, Portland 2015) s. 213–229.

4. Jockusch (2012); Boaz Cohen, *Israeli Holocaust Research: Birth and Evolution* (New York 2012); David Cesarani and Eric J. Sundquist (red.), *After the Holocaust: Challenging the Myth of Silence* (Abingdon & Oxon 2012); Hasia R. Diner, *We Remember with Reverence and Love: American Jews and the Myth of Silence after the Holocaust, 1945–1962* (New York 2010); David Bankier and Dan Michman (red.), *Holocaust Historiography in Context: Emergence, Challenges, Polemics and Achievements* (Jerusalem 2008). För tidigare forskning om CDJC se: Johannes Heuman, *The Holocaust and the French Historical Culture* (Basingstoke 2015); Jockusch (2012) s. 46–83; Annette Wieviorka, "Du centre de documentation juive contemporaine au Mémorial de la Shoah", *Revue d'histoire de la Shoah: Le Monde Juif* 181 (2004) s. 11–37.

Intention: juridisk och moralisk rättvisa

Att representationer av det förflutna alltid speglar en bakomliggande aktörs intressen och den samhällskontext som de produceras i är en självklarhet inom forskning om kollektivt minne eller historiekultur. Men dessa intressen har i Michael Foucaults efterföljd ofta reducerats till ett makt- eller ideologiperspektiv i stället för att beakta individers och grupperas mångskiftande bevekelsegrunder till att använda historien.⁵ Med hjälp av ett tydligare aktörsperspektiv, bortom den diskursiva nivån som Foucault-inspirerade forskare lägger sin tyngdpunkt på, går det att tydligare urskilja mer specifika intentioner som också svarar upp mot behov i samhället. Dessa bakomliggande motiv säger naturligtvis inte något tillfredställande om vilka tolkningar och perspektiv på det förflutna som förs fram och ännu mindre om mottagandet av dessa, men är särskilt viktiga för att förstå forskningsinitiativ som befinner sig helt eller delvis utanför akademien. I det föreliggande fallet är den omgivande kontexten andra världskriget och ockupationen av Frankrike då diskussionen om en framtida historieskrivning av den pågående förföljelsen av judarna började ta form. Under april månad 1943 samlades ett fyrtiotal personer från olika judiska organisationer i Grenoble för att lägga upp riktlinjer för hur man tillsammans skulle samla in dokumentation över vad judarna fick utstå i form av exkludering, ekonomisk utarmning och deportation. Grenoble låg under denna tid i den italienska ockupationszonen, vilket resulterade i en tillfällig lättnad i den antisemitiska förföljelsen och staden blev en tillflyktsort för flyende judar och ett viktigt centrum för diverse motståndsaktiviteter.⁶ Från det första mötet finns ett dokument bevarat där riktlinjerna för verksamheten stakas ut och som visar hur gruppen – som efter kriget blev arkiv- och forskningscentret CDJC – redan under pågående förföljelser betraktade händelserna från ett efterkrigsperspektiv där historieskrivning och juridisk rättvisa var centralt:

Framför allt vill vi skriva den Stora Boken om den franska judendomens martyrskap. För detta syfte är det nödvändigt att samla in det enorma materialet för händelserna i båda zonerna, studera den nya

5. För en vidare diskussion se Klas-Göran Karlsson, *Europeiska möten med historien: Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn* (Stockholm 2010) s. 46–48.

6. Michael R. Marrus & Robert O. Paxton, *Vichy France and the Jews* (New York 1981) s. 315.

lagstiftningen och dess konsekvenser på alla områden: inventera all judisk egendom som blivit plundrad eller ariserad; skildra lidandet för de judar som internerats, deporterats, avrättats och belysa hjältemodet hos stridande judar [...] Kort sagt, anser vi det nödvändigt att belysa – i en anda av strikt objektivitet – allt som har påverkat judiskt liv i Frankrike, både positivt och negativt. För det andra är det tid för att börja förbereda skadeståndsanspråk för judar i Frankrike, både franska och utländska. Vi föreslår att vi arbetar tillsammans för att samla den stora dokumentationen och sedan dra slutsatser från den.⁷

Betraktat som en programförklaring för historieskrivning kan det inte bli mer tydligt hur de initiala målsättningarna var förankrade i moraliska behov av bekräftelse och upprättelse för judarna i Frankrike. Detta är också utmärkande för sanningskommissioner generellt, där ofta en viss grups orättfärdiga behandling står i centrum och där kunskap ska tjäna till att förbättra levnadsvillkor och rättigheter för dessa medborgare.⁸ Men dokumentet visar också en utmanande hållning mot tidigare existerande fransk-judisk historiografi som generellt betonat de positiva relationerna mellan judar och övrig befolkning i Frankrike. Här var ambitionen i stället att blottlägga förföljelse, lidande men även heroism. Genom att utgå från en upplevelse av orättvisa fanns i denna programförklaring också en indirekt anklagelse mot delar av det franska samhället. Judisk identitet var för aktivisterna i Grenoble inte en privat angelägenhet, eller något sekundärt till nationen i sin helhet, som annars varit en viktig hållning för fransk-judiska relationer sedan revolutionen.⁹ Programmet, som inte citeras i sin helhet här, utarbetade ett nationellt perspektiv på Förintelsen även om katastrofen uppfattades som transnationell. Gruppen i Grenoble antog att liknande aktiviteter genomfördes av judar i andra länder.

Vad dessa aktivister vidare sysselsatte sig med under ockupationen är delvis höljt i dunkel – några publikationer blev i alla fall inte framtagna förrän centret återskapades i Paris efter befrielsen. Då hade Frankrike

7. Simon Perego & Renée Poznanski, *Le Centre de documentation juive contemporaine, 1943–2013: Documenter la Shoah* (Paris 2013) s. 11.

8. Jämför med den svenska regeringens "Vitbok" för romer i Sverige, *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Stockholm 2014) s. 11–12.

9. Heuman (2015) s. 37.

påbörjat utrensningen av kollaboratörer. Fram till början av 1950-talet påbörjades över 300 000 rättsprocesser gällande samarbete med fienden.¹⁰ Den antisemitiska politiken var inget centralt inslag i dessa rättsprocesser och för den judiska befolkningen som överlevt ockupationen fanns andra viktiga prioriteringar: återtagandet av konfiskerade bostäder och ägodelar. Det var emellertid inte oproblemiskt då den republikanska lagen inte tog hänsyn till etnicitet eller religion.¹¹ I denna situation behövdes kunskap om hur judar drabbats av diskriminerande lagar i Frankrike och denna samhällsfunktion sökte CDJC nu att fylla. Runt centret samlades drygt ett trettiotal aktivister varav de flesta var jurister, journalister eller författare. Ingen var professionell historiker. Verksamheten leddes av dess initiativtagare, industrimannen Isaac Schneersohn, som även varit aktiv inom judiskt församlingsliv i dagens Ukraina innan han emigrerade till Frankrike efter ryska revolutionen. Under ockupationen av Frankrike förlorade han sina fabriker när den franska ekonomin gjordes fri från judiskt inflytande.¹² Liksom majoriteten av aktivisterna inom CDJC delade han erfarenheter av ett mer segregerat och livaktigt judiskt liv än vad som var fallet i Frankrike, vilket avspeglades redan i det ovan citerade dokumentet från Grenoble där minoritetserfarenheten står i centrum. Dessutom hade han personliga erfarenheter av den antisemitiska politiken i Frankrike.

CDJC agerade således efter befrielsen som ett slags intresseorganisation för judarna i Frankrike då det gällde ockupationsåren. Legitimiteten för denna uppgift byggde på en stor arkivsamling vars huvudsakliga kärna utgjordes av dokument rörande den tyska SS-administrationen i Frankrike. Dokumenten hade centret kommit över under de kaosartade veckorna för Paris befrielse. Arkivet utgjorde basen för de mål som sattes upp redan i Grenoble. Forskningschefen Léon Poliakov, som senare skulle göra akademisk karriär som expert på antisemitismens historia, påpekade 1947 att "innan faktiska historiska studier är gjorda, är det

10. Julian Jackson, *France: The Dark Years, 1940–1944* (Oxford 2001) s. 577–578.

11. Leora Auslander, "Coming Home? Jews in Postwar Paris", *Journal of Contemporary History* 40:2 (2005) s. 237–241.

12. Yves Ternon, "Isaac Schneersohn et la création du centre de documentation juive contemporaine: Entre histoire et legend", i Hélène Harter, Antoine Marès, Catherine Nicault, Pierre Mélandri & René Rémond (red.), *Terres promises: Mélanges offerts à André Kaspi* (Paris 2009) s. 495–505.

vär plikt att assistera rättvisan”.¹³ I själva verket utfördes dessa uppgifter parallellt. Mellan åren 1945 och 1950 publicerades, som tidigare nämnts, sammantaget 17 böcker förutom den månatliga tidskriften *Le Monde juif*. Böckerna var olika i karaktär, men de flesta var baserade på en serie dokument som introducerades, kommenterades och i varierande grad analyserades. Det gäller också tidskriften som även innehöll essäer av mer resonerande slag och texter om judiskt liv efter Förintelsen. Förutom dessa publikationer bistod centret den franska delegationen vid Nürnbergrättegångarna och assisterade individuella fall rörande restitution av stulen judisk egendom.¹⁴

Denna dubbla aktivitet, historieskrivning och att assistera rättsväsendet, kom att i hög grad sammanfalla under 1940-talet och det fanns ingen tydlig gränsdragning däremellan. I båda fallen användes tyska dokument för att kartlägga förföljelserna på ett så trovärdigt sätt som möjligt, eller som Poliakov själv uttryckte det i en essä från 1950: ”För att kunna skriva historien om dessa fruktansvärda år, för att förstå den stora konspirationen, då var tyska dokument outhärliga.”¹⁵ Vittnesmål från deportation, läger och razzior i Frankrike ansågs mindre trovärdiga för detta syfte och CDJC genomförde aldrig några systematiska intervjuer av överlevande i Frankrike. Samtidshistorien skapades således genom administrativa dokument vars centrala funktion var att bekräfta den judiska befolkningens erfarenheter i överensstämmelse med hur bevisen användes i juridiska processer. Gruppens sanningsanspråk – ”strikt objektivitet” som det formulerades i Grenoble – kunde tillämpas i båda fallen.

Även om juridik och historieskrivning har gemensamma utgångspunkter när det gäller faktainsamling och ambitionen att rekonstruera händelseförlopp trovärdigt, fanns här en uppenbar intressekonflikt. En historiker bör ju inte, i alla fall traditionellt sett, utkräva individuellt ansvar på det sätt vilket det förflutna hanteras i en domstol.¹⁶ För CDJC

13. Léon Poliakov, ”Technique et buts de la recherche historique”, i *Les Juifs en Europe (1939–1945): Rapports présentés à la première conférence européenne des commissions historiques et des centres de documentations juifs* (Paris 1949) s. 56.

14. *Mission d'étude sur la spoliation des Juifs de France: Rapport Général* (Paris 2000) s. 25–35.

15. Léon Poliakov, ”Sur les traces du crime”, *Le Monde Juif* 21 (1949) s. 9.

16. Marc Angenot, ”L'historien en robe de procureur: La notion de responsabilité morale/juridique chez les historiens”, i Thomas Berns & Julie Allard (red.), *Pensées du droit, lois de la philosophie: En l'honneur de Guy Haarscher* (Bryssel 2012) s. 123–144. För en avvikande uppfattning se Martin Wiklund, *Historia som domstol: Historisk värdering och retorisk argumentation kring "68"* (Falun 2012).

var emellertid historieskrivningen under 1940-talet direkt knuten till att både utkräva rättvisa och att stärka judarnas ställning i Frankrike efter kriget. En bakomliggande drivkraft för CDJC:s forskning var upplevelsen av att de judiska erfarenheterna av ockupationsåren ignorerades efter kriget. Därför sökte centret motverka vad vissa av deltagarna kallade en "tystnadskonspiration" kring frågan.¹⁷ Dokumentation kunde i detta sammanhang användas i en form av identitetspolitik, i den bemärkelsen att judiska intressen försvarades i syfte att också stärka gemenskapen. I till exempel en intern rapport från centret 1945 hävdades att judarna måste visa världen att de lyckats resa sig och nu inriktat sin uppmärksamhet på de krafter som sökt förgöra dem: "Vi kan i ärlighetens namn säga att dossiern är laddad med bevis och att vår dokumentation inte tillåter oss att förbli tysta. Vår plikt är att bryta tystnaden som omger den judiska frågan."¹⁸ Ett sådant moraliskt kall är svärförenlig med akademisk historieskrivning men signifikativ för hur denna forskning strävade efter att bli del av en större samhällleg historiebearbetning.

Denna moraliska hållning var inget som bara utmärkte CDJC, det finns flera exempel på andra organisationer, även statliga, som hade en liknande utgångspunkt till det förflutna under denna tid. Det är uppenbart att den omedelbara efterkrigstiden tenderade att skapa mer polemiska och identitetsskapande attityder till det förflutna än distansserande tolkningar; en av de associerade till CDJC ansåg till och med att de historiska undersökningarna kunde ses som ett slags judiskt självförsvar.¹⁹ I en tid då republiken återupbyggdes efter ockupationsåren sökte centret både att påminna om den judiska erfarenheten och göra upp med förövarna, inklusive franska samarbetsmän, med hjälp av dokumentation. Den tyske historikerteoretikern Jörn Rüsen har i en diskussion om den tyska forskningen efter kriget kallat detta för ett slags "negativ moralism", som kan verka blockerande när det förflutna ska omvandlas till historisk kunskap.²⁰ I detta fall var tendensen särskilt påtaglig då CDJC var direkt förankrad i den gemenskap som drabbats av traumat och dessutom saknade akademiska strukturer för att vidmakthålla kri-

17. Heuman (2015) s. 52–53.

18. "Procès-Verbal de la réunion de la commission des camps", 22/2 1945, s. 4, Centre de documentation du Mémorial de la Shoah, Paris (CDJC), MDXXXVI, box 2.

19. "Procès-Verbal de la séance du comité directeur", 15/3 1945, s. 3, CDJC, MDXXXVI, box 2.

20. Jörn Rüsen, *History: Narration, Interpretation, Orientation* (New York 2005) s. 171–172.

tisk distans. Det gjorde att forskningsuppgiften från början riskerade att inta en moralisk och polemisk hållning.

Mötesprotokoll från de olika forskningsgrupperna inom centret tillåter oss också att se hur behovet av upprättelse påverkade forskningen. CDJC:s historiekommision för att studera de franska lägren visar särskilt svårigheten att göra en distanserad analys så nära inpå befrielsen. Kommissionens arbete med dessa kontroversiella dokument hoppades kunna bidra till en "moralisk rening" i Frankrike.²¹ Den första undersökningen av franska läger skulle därmed inte bara etablera en solid kunskapsbas för vidare forskning och diskussion, utan också bidra till den större uppgörelse med kollaboratörer som pågick i Frankrike under denna tid. När ett manusutkast diskuterades internt framfördes synpunkter på bland annat att studien fokuserade för ensidigt på lidandet i stället för det "spirituella livet" i lägren, och en önskan om att hårt fördöma de fransmän som administrerat fångenskapen och som fortfarande var i livet.²² De bakomliggande diskussionerna uppehöll sig däremot mindre vid metod och forskningens villkor i övrigt. Detta gäller även de interna diskussionerna om antisemitism. Här fanns olika uppfattningar om hur djupgående den var i Frankrike och hur detta skulle presenteras i publikationerna. Den ovan nämnde ledaren, Schneersohn, argumenterade till exempel för att Frankrike alltid varit ett antisemitiskt land, men eftersom det inte var CDJC:s uppgift att anklaga det franska folket behövde man inte ge en fullständig bild av fransk antisemitism: "Vi behöver aldrig ge den fulla sanningen, även om vi inte ska ljuga. Vårt uppdrag är att göra upp med Vichy och tyskarna."²³ I detta fall handlade det uppenbarligen om att begränsa forskningens kritik för att bättre passa in i samhällsdebatten. Det visar återigen hur nära sammanbundna de första studierna var med det omgivande samhällets uppgörelser med det förflutna.

Samma moraliska incitament gjorde också att gruppen särskilt intresserade sig för att undersöka judarnas bidrag till motståndet som en positiv motvikt till de tragiska händelserna. Intresset ska ses mot bakgrund över hur grupper, organisationer och individer i det franska

21. E. Ratner, "Les travaux de la commission des camps: contre la conspiration du silence", *Bulletin du centre de documentation juive contemporaine* 3 (1945) s. 2.

22. "Procès verbal de la réunion du comité de lecture", 16/11 1945, s. 3-4 CDJC, MDXXXVI, box 2.

23. "Procès-Verbal de la réunion de la 5e commission", 22/3 1945, s. 3, CDJC, MDXXXVI, box 2.

efterkrigssamhället, liksom i övriga Europa, stärkte sin moraliska legitimitet genom att framhäva dessa heroiska sidor. Historiens identitetskapande funktion är särskilt påtaglig i detta sammanhang. För den judiska befolkningen handlade det också om att visa sin hemhörighet i Frankrike, eller åtminstone bidrag till befrielsen av landet. Ett argument för att undersöka denna del av historien var följaktligen att bekämpa den antisemitism som de östeuropeiska judarna utsattes för: "Det har varit många attacker mot utländska judar, och att visa den enorma roll som de spelat i motståndet är sålunda viktigt och av stort allmänintresse."²⁴ Det fanns även interna diskussioner om hur judiskt motstånd skulle definieras som speglade skilda förhållningssätt till identitet och en växande sionism efter kriget. Liknande diskussioner, om än med annat ideologiskt innehåll, stod naturligtvis också att finna utanför den judiska sfären bland de aktivister som på olika sätt förmedlade det franska motståndets historia.²⁵ Denna konflikt tycks vara utmärkande för utomakademisk historieskrivning som förankras i en kollektiv gemenskap där utrymmet för kritisk distans är begränsat. Det gäller i hög den första förintelseforskningen under 1940-talet.

Representation: Nationellt perspektiv på Förintelsen

Vad som utmärker sanningskommissioner och liknande initiativ är att de syftar till att dokumentera företeelser som antingen inte ryms i den offentliga debatten eller är otillräckligt belagda. När det gäller Förintelsen under denna tid gällde båda dessa omständigheter. Analysen har hitintills varit inriktad på de vägledande intentionerna för CDJC:s historiografi. Dessa ger en viktig bakgrund till hur gruppens representationer formade ett perspektiv på det förflutna under slutet av 1940-talet, trots att det ännu inte fanns något etablerat namn på folkmordet under denna tid. Detta perspektiv stod i relation till andra mer inflytelserika uppfattningar av det förflutna ute i samhället och måste även förstås mot bakgrund av vad som sorterades bort i officiella minnesceremonier, forskning och offentliga debatter. Bland annat har den tyska kulturteoretikern Aleida Assmann pekat på vilken roll glömska, aktiv eller pas-

24. "Procès-Verbal de la réunion de la commission de la presse", 7/6 1945, s. 4, CDJC, MDXXXVI, box 2.

25. Olivier Wieviorka, *Divided memory: French recollections of World War II from the Liberation to the present* (Stanford 2012) s. 77–79.

siv, spelar i formandet av vad hon kallar det "kulturella minnet" av en nation under perioder av politisk förändring. Delar av det förflutna blir stigmatiserat och grupper som söker rättvisa genom att lyfta fram dessa riskerar att utmana den sociala harmonin i samhället.²⁶ I ett totalitärt samhälle kan en sådan aktivitet vara förenat med stora risker, medan de i demokratier ofta handlar om kulturell eller politisk marginalisering. Det är utifrån den sistnämnda förutsättningen som CDJC förde fram sina tolkningar av det förflutna som aktiverade historiska tabun.

För Frankrikes del har den inhemska samarbetsregimen i Vichy varit omgiven av en rad laddade frågor under efterkrigstiden. Detta gäller särskilt den antijudiska politiken. Vichyregimens antisemitism var förankrad i det sena 1800-talets reaktionära strömningar vars inflytande marginaliserades i den franska offentligheten redan efter Dreyfusaffären (1894–1906). Efter kriget kom gaullisterna och det övriga politiska etablissemanget att bygga sin legitimitet på motståndsrörelsen, som ansågs vara en inkarnation av det republikanska Frankrike medan Vichyregimen betraktades som ett tillfälligt misstag utan legitim förankring.²⁷ Med denna tolkning blev det möjligt att distansera det franska samhället från samarbetsregimen: Frankrike och republiken hade existerat oberoende av Vichy som successivt kom att marginaliseras i takt med att rättsprocesserna avslutades. En annan tydlig tendens i den franska hanteringen av det förflutna under denna tid var den republikanska motviljan att göra skillnad på franska medborgare utifrån religion och etnicitet, vilket också försvårade diskussionen om Förintelsen. När det gäller de nazistiska förföljelserna fick denna universalism, som omfattades både av höger- och vänsterintellektuella, sitt mest kända uttryck i den marxistiske författaren David Roussets bok *L'univers concentrationnaire* (1946). Titeln antyder att boken förde fram en sammanhängande vision av de nazistiska förbrytelserna, utifrån författarens erfarenheter av i huvudsak Buchenwald, där de specifikt judiska erfarenheterna fick stå tillbaka till förmån för den mänskliga tragedin.²⁸

Präglad av närheten till de rättsliga uppgörelserna fick CDJC:s forsk-

26. Aleida Assmann, "To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?", i Aleida Assmann & Linda Shortt (red.), *Memory and Political Change* (Basingstoke 2011) s. 61.

27. Henry Rousso, *The Vichy Syndrome: History and Memory in France Since 1944* (Cambridge 1991) s. 16–17.

28. David Rousset, *L'univers concentrationnaire* (Paris 1946).

ning om Förintelsen under 1940-talet en stark konfrontativ karaktär, vilket direkt återspeglade de moraliska utgångspunkterna. De första studierna av Förintelsen var också i huvudsak bundna till ett nationellt perspektiv som begränsade den övergripande förståelsen för folkmordet till förmån för kunskap om diskrimineringsprocesser i Frankrike, utanför den huvudsakliga brottsplatsen. Den då vedertagna siffran av 120 000 deporterade judar från Frankrike hade en symbolisk tyngd i publikationerna under denna tid och användes betydligt mer än sex miljoner judiska offer i hela Europa. Det nationella perspektivet förlade återkommande kronologin för händelseförloppet till 1940–1944, vilket till och med skymde det faktum att Auschwitz, dit majoriteten av judarna från Frankrike deporterades, inte befriades förrän 1945. Forskningen kartlade särskilt den antijudiska lagstiftningen i både den fria och ockuperade zonen, plundringen av judisk egendom, franska läger, den antijudiska propagandan och judiskt motstånd i Frankrike. Det nationella perspektivet ska också ses mot bakgrund av ambitionen att få upprättelse och erkännande i Frankrike av erfarenheterna. Detta är något som utmärker sanningskommissioner i dag som ofta är tillsatta av regeringar och därmed tydligt förankrade i ett nationellt sammanhang.²⁹ Frågor om ekonomiskt utnyttjande som var viktiga i CDJC:s historieskrivning ansågs länge perifera inom den akademiska forskningen om Förintelsen, men har, sedan 1990-talet och framåt, vuxit till ett viktigt forskningsområde med nära förbindelse med rättsprocesser.³⁰

Ett annat utmärkande drag för hur Förintelsen representerades var uppmärksamheten på lagar och dekret, något som underlättade blottläggandet av Vichys medverkan i förföljelserna, eftersom samarbetsregimen hade uppvisat särskild självständighet inom detta område. En praktisk omständighet var att dokument från SS-administrationen, som med största sannolikhet hade sekretessbelagts i statlig ägo, blev fritt tillgängliga hos detta privata centrum. Dessa dokument visade nämligen hur franska administratörer deltog och i vissa fall var drivande i diskriminerande lagar vilket direkt påverkade hur Förintelsen representerades. Den första samlingen av de huvudsakliga antijudiska

29. Priscilla B. Hayner, "Commissioning the Truth: Further Research Questions", *Third World Quarterly* 17:1 (1996) s. 20–21.

30. David Cesarani, *Final solution: The fate of the Jews 1933–49* (London 2016) s. xxxvii; Regula Ludi, "Waging War on Wartime Memory: Recent Swiss Debates on the Legacies of the Holocaust and the Nazi Era", i *Jewish Social Studies* 10:2 (2004) s. 116–152.

lagarna och dekreten, *Les Juifs sous l'occupation* (1945), synliggjorde tydligt den franska administrationens initiativrikedom på området. Den introducerande texten fastslår att Vichyregimen inte bara var följsamma administratörer till nazisterna, utan också var drivande på detta område.³¹ I likhet med rättsprocesserna exponerades även individuellt ansvar i denna diskriminering genom att namn på ansvariga tjänstemän inte undanhölls – ett par av böckerna försågs även med namnregister.³² Detta gav historiografin en särprägel som underströk dess moraliska karaktär i enlighet med de bakomliggande intentionerna.

Detta konfrontativa perspektiv på Förintelsen var i huvudsak skapat av jurister associerade till centret eller direkt influerat av juridiska processer av olika slag. Förintelsens tragedi var därmed gestaltad genom hur förövarna själva beskrev sina handlingar i officiella dokument. Det är i sammanhanget betecknande att CDJC även reproducerar nazisternas terminologi i det franska språket när forskningen benämner folkmordet, till exempel "solution finale", medan andra samtida historiekommisioner använde jiddischtermen "Khurbn" vilket förankrade katastrofen i en judisk tradition.³³ En annan konsekvens av detta betraktelsesätt var att den historiska tidshorisonten var begränsad. Tolkningarna kan betecknas som anti-hermeneutiska i den bemärkelsen att juridiken i huvudsak var bestämmande för hur samtidshistorien representerades. Studierna synliggjorde sällan några bredare politiska och kulturella sammanhang eller förankrade händelserna i ett längre tidsperspektiv som kunde besvara frågan om förföljelserna var relaterade till varaktigare trender eller om detta var en brytpunkt i europeisk, fransk eller judisk historia. I stället för att söka drivkrafterna till förföljelserna koncentrerade sig CDJC på att i första hand etablera och presentera vad som hänt och hur judarna förföljts. Först senare, på 1970- och 1980-talen, skulle den information som CDJC presenterade infogas i ett bredare historiskt sammanhang och ge de övergripande historiska berättelserna om folk

31. Raymond Sarraute & P. Tager, *Les Juifs sous l'occupation: Recueil de textes français et allemands 1940–1944* (Paris 1945) s. 3.

32. Se till exempel Henri Monneray (red.), *La persécution des Juifs en France et dans les autres pays de l'Ouest présentée par la France à Nuremberg* (Paris 1947). Se även Sarraute & Tager (1945); Joseph Lubetzki, *La condition des Juifs en France sous l'occupation Allemande 1940–1944: la législation raciale* (Paris 1945).

33. Laura Jockusch, "'Khurbn Forshung' – Jewish Historical Commissions in Europe, 1943–1949", i *Simon Dubnow Institute Yearbook* 6 (2007) s. 441–473.

mordet ett mer konfliktfyllt innehåll som visade samarbetspolitikens betydelse för nazismen.

Trots denna konfrontativa hållning fanns det ändå ingen ideologisk kritik av den franska nationen i historiografin. De judiska erfarenheterna ställdes aldrig i motsats till de franska. Begreppet försoning är därför i högsta grad giltigt för att beteckna denna bearbetning av det förflutna, eftersom studierna aldrig sammanblandade vad som kallades "det sanna" republikanska Frankrike och Vichy. Det är utmärkande att en kritisk studie om de franska lägren använde begreppet "l'Anti-France" i titeln. Detta var en term som Vichyregimen uppfunnit för att stigmatisera vad som betraktades som anti-nationalistiska krafter, till exempel judar och kommunister. Men i boken används beteckningen mot Vichy och gjorde därmed gällande att det i stället var regimen som var den anti-nationella kraften.³⁴ Det är också påtagligt att Vichy i denna historiografi aldrig förankras i Dreyfusaffärens samhällsomkastade stämningar, vilket framhäver dess tillfälliga karaktär. Samarbetsregimen ställdes däremot i kontrast till republiken och motståndsrörelsen, vars tolerans och öppenhet betraktades som djupt rotad i franska samhället.³⁵

Detta visar hur etablerade attityder till det förflutna från det politiska etablissemanget också direkt influerade CDJC:s historiografi. En annan viktig del av det nationella perspektivet på Förintelsen var att betona judarnas motstånd och bidrag till befrielsen av Frankrike, vilket också låg i linje med hur samhället i övrigt tenderade att betona heroiska aspekter av det förflutna. I det här fallet fanns även sionistiska tendenser – motståndet utgjorde inte bara en kontinuitet till det republikanska Frankrike utan också till kampen för en judisk nation i Mellanöstern.³⁶ I det sammanhanget spelade upproret i ghetton i Warszawa 1943 en viktig roll i historieskrivningen, vilken i övrigt i första hand skildrade händelseutvecklingen i Frankrike.³⁷ Politiskt kom således de fransk-republikanska

34. Joseph Weill, *Contribution à l'histoire des camps d'internement dans l'Anti-France* (Paris 1946).

35. Saurraute & Tager (1945) s. 12.

36. Detta var särskilt påtagligt i tidskriften *Le Monde juif*. Till exempel "La Résistance juive en Palestine vue par la presse d'Outre-Atlantique", *Le Monde Juif* 4 (1946) s. 16–17; "Des maquis de France—aux déserts palestiniens", *Le Monde Juif* 6 (1947) s. 7–8; "Jours sans pudeur", *Le Monde Juif* 6 (1947) s. 1–2; "Tour d'horizon", *Le Monde Juif* 12 (1947) s. 1–2; Aron Ben Avigor & I. Benari, "Les Origines de la résistance juive en Palestine", *Le Monde Juif* 12 (1947) s. 13–16.

37. Se till exempel, *La bataille du ghetto de Varsovie: Vue et racontée par les allemands* (Paris 1946)

sympatierna att kombineras med en pro-sionistisk hållning där Israel fungerade som en kulturell symbol för nytt liv efter Förintelsen, viktig även för det judiska livet i Frankrike.

Reception: Vikten av att minnas

Bland annat historikern Wulf Kansteiner har kritiserat forskningsfältet om kollektivt minne för att i allt för hög grad studera representationer av det förflutna utan att beakta mottagandet.³⁸ Publiken och receptionen är emellertid nödvändig både för att få en uppfattning om inflytande, spridning och vilken funktion en minnespraktik eller representation har inom en viss samhällskontext. I detta fall är receptionen under 1940-talets andra hälft nära förenat med större frågor om Förintelsens plats i de europeiska efterkrigssamhällena och vilken roll minoritetens erfarenheter har haft i offentlig debatt, nationella minneshögtider och forskning. En första indikation på spridning ger publikationernas upplagor. Med en upplaga på cirka 3 000 exemplar, nådde CDJC:s böcker inte någon stor publik under 1940-talet.³⁹ För vetenskapliga verk är detta dock ingen liten upplaga och ger dessutom bara en mycket grov bild av spridningen. Ett annat sätt att undersöka receptionen är att titta på mottagandet som böckerna fick i den offentliga debatten utanför den judiska församlingen.

För det första hade denna form av faktaorienterad historieskrivning låg eller ingen status alls vid universitet. Utan hjälp från den internationella judiska hjälporganisationen Joint (The American Jewish Joint Distribution Committee) hade Frankrike aldrig fått ett forskningscentrum för förintelsestudier – och denna organisation spelade över huvud taget en central roll i återuppbyggnaden av det judiska livet i Paris efter kriget.⁴⁰ Akademiska tidskrifter uppmärksammade inte heller publikationerna. Bara en av 17 böcker lämnade ett litet spår i en historisk tidskrift.⁴¹ Kontakterna med franska akademiker var i stort sett obefintliga under 1940-talet. Det var först under nästa decennium som detta privata

38. Wulf Kansteiner, "Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies", *History and Theory* 41:2 (2002) s. 179–197.

39. Heuman (2015) s. 33–34.

40. Laura Hobson-Faure, *Un "plan Marshall juif": La présence juive américaine en France après la Shoah, 1944–1954* (Paris 2013).

41. Maurice Baumont, "l'antisémitisme", *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations*, 4 (1947); "La presse, la propagande et l'opinion publique sous l'occupation", *Revue historique*, 1 (1948), CDJC, MDXXXVI, box 592.

forskningscentrum började samarbeta med akademiker i Frankrike – om än i relativt begränsad omfattning.⁴²

Men CDJC hade också ambitionen att påverka debatten i stort och göra de judiska erfarenheterna under kriget kända utanför den akademiska världen. Inflytande måste i detta fall också förstås mot bakgrund av centrets legitimitet. Som privat forskningscentrum med förankring bland östeuropeiska judiska emigranter hade CDJC inte samma auktoritet som de två statliga historiekommisionerna under 1940-talet. Det fanns en naturlig misstänksamhet mot att ett så viktigt källmaterial förvarades och undersöktes vid en privat institution och inte i nationalarkiven – något som gjorde att centret hamnade i öppna minnespolitiska konflikter senare under efterkrigstiden.⁴³ I en kort recension av den tidigare nämnda boken om de franska lägren i *Une semaine dans le monde*, ett slags veckosupplement till dagstidningen *Le Monde*, betonas denna omständighet: "Det skulle varit bättre om en sådan anklagelse, oavsett hur hemsk, hade kommit från en fransman, i stället för anklagelser mot Frankrike av utlänningar som bara kan ha i minnet deras motgångar och vårt fördärv."⁴⁴ Recensionen bekräftar de legitimitetsproblem CDJC hade i offentligheten när den franska samarbetspolitikens konsekvenser för judarna blottlades.

Detta utanförskap visade sig också när gruppen organiserade en europeisk konferens om Förintelsen i december 1947. Under tio dagar samlades forskare och aktivister från elva europeiska länder i Paris för att diskutera detta folk mord – även Sverige var representerat genom Nella Rost som under denna tid samlade in dokument och vittnesmål i Stockholm för World Jewish Congress räkning.⁴⁵ Konferensen i sig var på många sätt imponerande och ambitionerna var högt ställda: man ville etablera ett europeiskt förintelsecentrum i Paris som skulle arbeta både med forskning, pedagogiska projekt och assistera rättsprocesser med hjälp av ett gemensamt arkiv.⁴⁶ På konferensen deltog några av den

42. Johannes Heuman, "Entangled Memories: A Reassessment of 1950s French Holocaust Historiography" *Holocaust and Genocide Studies* 28:3 (2014) s. 409–429.

43. Éric Conan & Henry Rousso, *Vichy, un passé qui ne passe pas* (Paris 1994) s. 67–107.

44. J. C., "Contribution à l'histoire des camps d'internement dans l'anti-France", *Une semaine dans le monde*, 7/12 1946. CDJC, MDXXXVI, box 592.

45. Nella Rost, "La Commission historique de Stockholm", i *Les Juifs en Europe* (1949) s. 57–58.

46. För en sammanfattning av detta möte se konferensantologin *Les juifs en Europe* (Paris 1949). Se även Jockusch (2012) kap. 5; Heuman (2015) kap. 4.

tidens pionjärer inom forskningen tillsammans med minnesaktivister. Men det politiska stödet till detta projekt var i det närmaste obefintligt och inga av de inbjudna franska ministrarna närvarade. Skillnaden är slående mot när Sverige ett halvt sekel senare bjöd in till Stockholms internationella forum om Förintelsen (26–28 januari år 2000) för ett liknande syfte och högt uppsatta ledare från ett flertal länder kom för att diskutera hur folkmordet kunde utgöra en gemensam värdegrund för ett europeiskt minne.⁴⁷ Under slutet av 1940-talet var en sådan politisk uppslutning för att stärka minnet av Förintelsen otänkbart och därför blev de ambitiösa planerna aldrig verklighet. Det fanns också uppenbara politiska implikationer i konferensdeltagarnas strävan efter mer omfattande juridiska uppgörelser,⁴⁸ som kan ha hindrat statligt stöd.

Men trots detta stod CDJC inte helt utan inflytande – som vissa forskare har hävdat.⁴⁹ I egenskap av en relativt liten aktör utan något officiellt politiskt stöd, sökte cirkeln runt CDJC befästa sin position i efterkrigstidens Frankrike genom att knyta prominenta personer till sig. Den före detta socialistiske senatoren Justin Godart spelade till exempel en viktig roll genom att stödja verksamheten som hederspresident och skriva förord till böcker. Även folkrättsjuristen och blivande nobelpristagen René Cassin och den före detta premiärministern Léon Blum gav på olika sätt sitt stöd till arbetet. Uppbackningen från sådana personer med hög moralisk status efter kriget hjälpte utan tvekan till att nå utanför judiska kretsar i Paris. Under 1940-talet fick CDJC:s böcker ett tjugotal recensioner eller sammanfattningar i dagspress och tidskrifter utöver uppmärksamhet i judisk press.⁵⁰ Även om de flesta var kortfattade så visade dem att det fanns ett visst medialt intresse för denna typ av historieskrivning under slutet av 1940-talet. Det ligger i linje med filosofen François Azouvis undersökning av Förintelsens närvaro i den franska

47. Daniel Levy & Natan Sznajder, *Holocaust and memory in the global age* (Philadelphia 2006).

48. Se till exempel Simon Wiesenthal, "L'importance de la documentation historique juive pour la recherche et le châtement des criminels de guerre", i *Les Juifs en Europe* (Paris 1949) s. 37–40.

49. Georges Bensoussan, "The Jewish Contemporary Documentation Center (CDJC) and Holocaust Research in France, 1945–1970", i David Bankier & Dan Michman (red.), *Holocaust Historiography in Context: Emergence, Challenges, Polemics and Achievements* (Jerusalem 2008) s. 248; Wieviorka (1992) s. 419.

50. Se även Heuman (2015) s. 55–57.

intellektuella debatten omedelbart efter kriget.⁵¹ Mest uppmärksamhet kom från vänstertidskrifter och kommentarerna i dessa underströk ofta de moraliska dimensionerna av böckerna snarare än det vetenskapliga värdet, som nedanstående recension av en bok om Drancy (ett franskt transitläger till Auschwitz) visar:

Vissa vill få oss att glömma. Glömma och förlåta? För att det ska kunna börja igen! Georges Wellers bok varnar oss för denna typ av försummelse som skulle vara ett svek mot minnet av våra döda och ett hot mot framtiden. Och avslutningsvis vill jag citera en kamrat, Charles Rosenbaum, som föll i kampen mot nazisterna och aldrig återvände: Om du en dag blir tillfrågad vad fascism är, svara då bara med ett enda ord: Auschwitz.⁵²

Recensionen publicerades i en tidning för en inflytelserik veteranorganisation som stod kommunistpartiet nära – det största politiska partiet under slutet av 1940-talet. I enlighet med kommunistpartiets historiesyn likställdes nazism med fascism. Lägren Buchenwald och Dachau var anmars i den franska debatten under den här tiden mer väletablerade symboler för nazismens ondska. Bland kommunister fanns det emellertid en ambition att omdefiniera Auschwitz som ett politiskt fängelse i stället för en symbol för det judiska traumat,⁵³ en tendens som även framkommer i recensionen då Auschwitz upphöjts till symbol för fascismen.

I samband med Nürnbergrättegångarna fick institutionen också ett visst officiellt erkännande då CDJC bistod den franska delegationen med material. Centret närvarade med två representanter vilket gav möjlighet att samla dokumentation om förföljelserna av judar i hela Europa från den internationella militärdomstolen. Väskor med kopierat material sändes från Tyskland till Paris under slutet av 1940-talet och CDJC publicerade också två böcker utifrån Nürnbergrättegångarna som fokuserade på förföljelserna av judar i Västeuropa respektive Östeuropa.⁵⁴ Dessa två böcker fick ett större genomslag i pressen, med recen-

51. François Azouvi, *Le mythe du grand silence: Auschwitz, les Français, la mémoire* (Paris 2012).

52. "De Drancy à Auschwitz", *Le Patriote Résistant*, 13/5 1947, CDJC, MDXXXVI, box 592.

53. Seán Hand, "Introduction", i Seán Hand & Steven T. Katz (red.), *Post-Holocaust France and the Jews, 1945–1955* (New York 2015) s. 12.

54. Monneray (1947); Henri Monneray (red.), *La persécution des Juifs dans les pays de l'Est présentée à Nuremberg* (Paris 1949).

sioner i dagstidningar och tidskrifter för inflytelserika organisationer.⁵⁵ Vänstertidningen *Combat* betraktade dokumentationen från Nürnberg som ett bevis för betydelsen av internationell lag,⁵⁶ vilket också var budskapet i sammanfattningen av boken i *Le Monde*.⁵⁷ Den vänsterpatriotiska tidningen *Juvénal* betonade de två volymernas generella vikt för framtida generationer: "Dessa volymer av dokument rör inte bara runt i de dödas aska. De speglar också historisk sanning på ett sätt som gör det möjligt för de som överlevde att komma ihåg och fortsätta att tro på mänskligheten och rättvisan."⁵⁸ Till receptionen kan också nämnas två nationella radioprogram som handlade om det judiska centret.⁵⁹

I den mån recensionerna gav upphov till vidare reflexioner så handlade det mer om allmänmänskliga betraktelser över nazisternas brott mot mänskligheten än om specifika judiska erfarenheter. I detta avseende bekräftar böckerna den tidigare nämnda republikanska motviljan att göra skillnader mellan medborgare efter religion. Detta är en slående skillnad mot i dag då de judiska erfarenheterna står helt i centrum då nazismen eller Vichyregimen diskuteras i Frankrike.⁶⁰ När böckerna filterades genom media kom heller aldrig Vichyregimens antijudiska program att sammankopplas med Förintelsen.

På det hela taget finns det tillräckligt mycket avtryck i samtiden för att påstå att CDJC börjar etablera sig som ett slags moraliskt samvete i relation till nazismens brott mot judarna, även om det är påtagligt att studierna aldrig skapade några betydande offentliga diskussioner som dessa frågor skulle göra på 1970-talet och framåt. Ett perspektiv på denna

55. "La persécution des Juifs dans les pays de l'Est", *Le Monde* 25–26/9 1949; "De nouveaux documents sur les persécution nazi", *Le Combat* 12/11 1949; André Fontain, "Pour ne pas oublier", *Le Populaire* 5/12 1949; Albert-Paul Lentin "La parole est aux criminels", *Droit et Liberté* 16–22/12 1949; "Les livres", *Les Échos* 27/10 1949; "Témoignages: Les Nazis avaient les mains propres", *Franc-Tireur* 12/1 1950; J.G., [utan titel]; *La Riposte* 16/4 1948; "Nuremberg et la persécution juive pendant la guerre", *Juvénal* 18/11 1949; "La bonne Allemagne: Nous ne marchons pas", *Juvénal* 25/11 1949; "Crimes de guerre", *Le Parisien libéré* 6/4 1950. Alla artiklar finns i CDJC, MDXXXVI, box 592.

56. "De nouveaux documents sur les persécution nazi", *Le Combat* 12/11 1949, CDJC, MDXXXVI, box 592.

57. "La persécution des Juifs dans les pays de l'Est", *Le Monde* 25–26/9 1949, CDJC, MDXXXVI, box 592.

58. "Nuremberg et la persécution juive pendant la guerre", *Juvénal*, 18/11 1949, CDJC, MDXXXVI, box 592.

59. "Rive gauche et rive droite", 10/8 1949 [radioprogram]; se 'L'Activités du CDJC', *Le Monde Juif*, 22–3 (1949) s. 33.

60. För en vidare diskussion om skillnaden i hur brotten uppfattas, se Conan & Rouso (1994).

relativa tystnad ges av den belgiske Cambridge-sociologen Patrick Baert. I en studie om hur Jean-Paul Sartre, från ingenstans, fick ett stort genombrott under 1940-talets andra hälft framgår betydelsen av att även anpassa samhällskritiska budskap till det rådande debattklimatet. En av de viktigaste böckerna av Sartre under denna tid var intressant nog *Réflexions sur la question juive* där fransk antisemitism och judisk identitet skärskådas.⁶¹ I denna bok diskuterar Sartre kontroversiella frågor men håller sig tydligt inom ramarna för den omedelbara efterkrigstidens idéströmningar och politiska debatt. Sartre kritiserar till exempel den offentliga tystnaden om de judiska offren men nämner däremot inget om Vichyregimens medverkan i Förintelsen, vilket var centralt för CDJC:s publikationer. Det är uppenbart att den tidiga franska efterkrigstidens politiska och kulturella debatt inte var redo för sådana ståndpunkter. I stället för genomgripande diskussioner om de ämnen som CDJC:s forskning behandlade gav böckerna därför endast upphov till allmängiltiga reaktioner om vikten att minnas de svåra krigsåren som drabbat såväl judar som icke-judar.

Slutsatser

Uppsatsen har undersökt vilken roll den franska historieskrivningen om Förintelsen spelade när det republikanska samhället återetablerades under 1940-talets andra hälft. Medan forskningsfältet om kollektivt minne och historiekultur har varit särskilt inriktat på att undersöka diskurser eller representationer av olika slag, har denna analys inriktat sig på både på de bakomliggande drivkrafterna (intention), hur Förintelsen gestaltades i historiografin (representation) och vilket mottagande studierna fick (reception). Dessa tre nivåer är särskilt viktiga för att förstå vilken roll historieskrivning spelar i en samhällsförändring eller försoningsprocess. Bakom den första forskningen om Förintelsen låg det judiska centret CDJC, som grundades redan under kriget för att förbereda historieskrivning och rättsprocesser. Det nära förhållandet mellan dessa två aktiviteter avspeglas i hur forskningen framför allt inriktade sig på att presentera och kommentera dokument som påvisade den judiska befolkningens umbäranden och förövarnas skuld. Forskningen drevs av ett slags moraliskt kall att tjäna den judiska befolkningens intressen

61. Patrick Baert, *The Existentialist moment: The rise of Sartre as a public intellectual* (Cambridge 2015); Jean-Paul Sartre, *Réflexions sur la question juive* (Paris 1946).

efter Förintelsen, snarare än att uppfylla normer och krav inom samtida akademisk historieforskning. Överhuvudtaget var kontakterna med universitetsvärlden i stort sett obefintliga under denna tid.

Den här typen av moralisk och faktaorienterad historieskrivning är särskilt framträdande i perioder av politisk förändring då det uppstår behov av att framhäva erfarenheter som exkluderats. I sådana situationer kan utomakademiska initiativ av detta slag spela en viktig roll i den offentliga debatten och öka kunskapen om berörda offergruppers erfarenheter.⁶² Det visar exempel från Sydafrika, Ryssland och Rwanda där liknande initiativ har gett röst åt erfarenheter som varit okända eller otillräckligt belagda. Det är också naturligt att forskning som inriktar sig på samvetsfrågor ligger nära rättsprocesser, som i det föreliggande franska fallet. Även de statliga initiativ som uppkom efter andra världskriget för att utreda krigsåren assisterade rättegångar. I denna forskning fanns också samma moraliska incitament att dokumentera hjältedåd och lidande som annars riskerade att utplånas. Historieskrivningen hade härigenom en viktig civil funktion i de samhällen som återbyggdes. Där-
emot bidrog forskningen mindre till att belysa orsaker till de historiska förlopp som studerades.⁶³

För förintelseforskningen innebar samma tendens att studierna blev normativa; frågor kring skuld och ansvar var viktigare än att infoga de judiska erfarenheterna i längre historiska perspektiv. Genom dokument från förövarna påvisade centret Vichyregimens självständiga antisemitiska politik i Frankrike. Men den juridiska inriktningen på forskningen begränsade möjligheten att förstå händelserna utifrån bredare kulturella och politiska sammanhang. Interna diskussioner och studiernas konfrontativa karaktär visar också spänningar mellan vetenskapliga normer om neutralitet och historiografins sociala funktion. Denna konflikt är uppenbart utmärkande för utomakademisk historieskrivning som förankras i en kollektiv gemenskap där utrymmet för kritisk distans är begränsat.

CDJC:s forskning kom dock inte att spela någon betydande roll i Frankrike under 1940-talets andra hälft. Trots att centret fick ett slags officiellt erkännande i Frankrike genom sin medverkan i Nürnbergrättegångarna, led verksamheten av ett trovärdighetsproblem när man som

62. Karlsson (2010) s. 383–384.

63. Lagrou (1999) s. 191–215.

privat aktör skulle utforska brott begångna av Vichyregimen. Den begränsade uppmärksamheten i fransk press kom visserligen att ta fasta på vikten av att minnas dessa missgärningar, men studierna gav aldrig upphov till några genomgripande diskussioner om de judiska erfarenheterna i offentligheten. Det är uppenbart att innehållet i historiografin inte passade in i det minnespolitiska landskap i Frankrike som dominerades av gaullistiska och kommunistiska perspektiv på ockupationsåren.⁶⁴ Inom dessa inflytelserika perspektiv intog varken folkmordet eller Vichyregimens antijudiska politik någon väsentlig del; de som deporterades från Frankrike hade lidit för nationen eller ett högre politiskt syfte.

Däremot har delar av denna judiska historieskrivning återupptäckts inom akademisk forskning långt senare när Förintelsen fick en viktigare roll i den franska samhällsdebatten. För även om den här typen av faktaorienterad forskning har låg status på universitet har studierna, som ofta reproducerade eller noggrant återgav källmaterial, blivit användbara just på grund av denna närhet till originaldokument. CDJC:s förmåga att lyfta nya frågor och spåra relevant material torde även gälla för andra liknande forskningsinitiativ som verkar utanför akademien för att ge upprättelse åt exkluderade erfarenheter.

Moral reflections and historical research: The Holocaust and French-Jewish historiography, 1945–1950

This article investigates the role played by the historiography of the Holocaust in French society during the second half of the 1940s. The first research into the Holocaust originated with the Centre de documentation juive contemporaine (The Centre for Contemporary Jewish Documentation), CDJC, a private archive and research centre founded by Jews in Grenoble during the Second World War to provide historical evidence and prepare legal proceedings. The analysis focuses on the underlying intentions of the historiography of the CDJC, on how the Holocaust was depicted in their publications and on the reception of their studies.

The driving force behind the CDJC research was a moral urge to give reparation and justice to the Jewish people after the Holocaust. The Centre

64. Wiewiorka, (2012) s. 11–24.

came to present and comment on documents that demonstrated the Jewish people's suffering and the perpetrators' guilt in a way similar to how the sequence of events is established in a judicial process. Through documents created by the perpetrators, the independent antisemitic policy of the Vichy regime in France was revealed. However, the judicial approach of the research limited the possibilities to understand the events both from a long term perspective and from a broader cultural and political context. Internal discussions within the Centre also show tension between scientific norms about historical objectivity and the social function of history writing within the Jewish community.

The type of moral and factual historiography produced by the CDJC is especially prominent in periods of political change when there is a need to highlight the experiences of the excluded. The CDJC's research did not play a significant role in France during the second half of the 1940s, however. Despite the Centre receiving an official recognition of sorts through participation in the Nuremberg Trials, its work suffered from a credibility problem because the CDJC was a private actor researching crimes committed by the Vichy regime. The limited attention paid by the French press took note of the importance of remembering these misdeeds, but the studies never gave rise to any thorough discussion in French society of Jewish experiences or French antisemitic policies during the occupation.

Keywords: French-Jewish Historiography, Holocaust, Vichy regime, Centre de Documentation Juive Contemporaine, post-war, French Republic